

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.zairkhan.com

دانشگاه الزهرا

دانشکده ادبیات و زبا نها و تاریخ

گروه تاریخ

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان:

نقش سیاسی و علمی خاندان عقیل بن ابیطالب تا 360 هجری

استاد راهنما:

دکتر علی محمد ولوی

استاد مشاور:

دکتر شهلا بختیاری

دانشجو

سمیه کیافر

مهر 1390

تقدیم به آنان که با عشق بی دریغشان به لحظه‌های زندگی‌م معنا دادند

و مرا ماندگار کردند :

پدرم با غرور سبزش

مادرم با حضور گرمش

چکیده

نوع فعالیت سیاسی خاندان‌ها و نحوه عملکرد آنها در طول تاریخ اسلام از عوامل مهم تأثیر گذار در پیدایش و شکل‌گیری حکومت‌ها بوده است. علاوه بر آن خاندان‌ها در پیدایش و گسترش علوم مختلف عقلی و نقلی و انتقال آن به نسل‌های بعد نقش قابل توجهی را ایفا نموده‌اند. به همین دلیل شناسایی نحوه عملکرد سیاسی خاندان عقیل در قرون بعد که در شناخته شده ترین دوره حیات خود، یعنی قرن 1 هجری به لحاظ سیاسی نقش مهمی را در برخورد با حکومت بنی امیه ایفا نمودند، موضوع مهمی می باشد که؛ نیازمند بررسی و پژوهش بوده است. از سوی دیگر با در نظر گرفتن نقش فعال خاندان‌ها در پیدایش و شکل‌گیری علوم مختلف می توان به بررسی و تفحص در نحوه و نوع عملکرد علمی خاندان عقیل بن ابیطالب در محدوده زمانی مشخص یعنی تا پایان قرن چهارم هجری پرداخت. در این پژوهش که کاری توصیفی - تحلیلی است، نگارنده به معرفی شخصیت‌های شاخص خاندان عقیل پرداخته است و برای نیل به اهداف پژوهش که؛ دربردارنده شناسایی نوع عملکرد سیاسی و علمی این خاندان می‌باشد، ابتدا به مطالعه و تفحص در منابع معتبر رجالی، تاریخی، روایی، انساب، طبقات و ... پرداخته و سپس به منظور تحلیل بهتر و دقیق تر دستاورد پژوهش، اطلاعات و داده‌های به دست آمده از این متون را به صورت کمی درآورده است.

دستاورد حاصل از این پژوهش که بر اساس نوع عملکرد علمی و سیاسی خاندان عقیل تا پایان قرن چهارم هجری تدوین شده است، دربردارنده این واقعیت مهم می باشد که؛ رویکرد این خاندان تا پایان قرن چهارم هجری به علوم نقلی بیش از علوم عقلی بوده است. همچنین با در نظر گرفتن سیاست ستیزی که از سوی این خاندان در قرن اول هجری بروز پیدا کرد، می توان گفت: نوع فعالیت سیاسی آنها در قرون بعد به مماشات با حاکمیت‌های سیاسی تبدیل گردید و تنها تعداد اندک و انگشت شماری از افراد این خاندان به همراهی و ستیز با آنها پرداختند.

واژگان کلیدی: نقش سیاسی، نقش علمی، خاندان عقیل بن ابیطالب

فصل اول : مبانی پژوهش

1-1	طرح مسئله.....	2-1
2-1	پرسش های پژوهش.....	3
3-1	فرضیات پژوهش.....	3
4-1	تعریف و تحدید واژگان.....	4-6
5-1	بررسی و نقد پیشینه تحقیق.....	12-6
6-1	بررسی و منابع.....	20-12

فصل دوم: عقیل بن ابیطالب

2-1	جایگاه و موقعیت عقیل قبل از گرایش به اسلام.....	20
2-1-1	شرح حال عقیل بن ابیطالب.....	21
2-1-1-1	اصل و نسب خاندان.....	25-22
2-1-1-1-1	پدر عقیل.....	25-22
2-1-1-1-2	مادر عقیل.....	26-25
2-1-1-1-3	صفات ظاهری و اخلاقی عقیل.....	27-26
2-1-1-1-4	محبوبیت عقیل بن ابیطالب نزد پیامبر(ص).....	29-27
2-1-1-1-5	عملکرد سیاسی عقیل قبل از گرایش به اسلام.....	32-29
2-1-1-1-5-1	همراهی عقیل با مشرکان در جنگ بدر.....	32-29
2-2	جایگاه و موقعیت عقیل بعد از گرایش به اسلام.....	34-32

- 2-2-1 هجرت عقیل بن ابیطالب به مدینه 34
- 2-2-2 عملکرد سیاسی عقیل بن ابیطالب -34
- 35
- 2-2-2-1 همراهی با پیامبر در نبرد مؤتة..... -34
- 35
- 2-2-2-2 همراهی با پیامبر در نبرد حنین..... -35
- 36
- 2-2-3 عقیل بن ابیطالب در عصر خلفای راشدین..... 37
- 2-2-3-1 عقیل بن ابیطالب در عصر خلافت ابوبکر..... -37
- 38
- 2-2-3-2 عقیل بن ابیطالب در عصر خلافت عمر(23-.....
- 39.....(13ه)
- 2-2-3-2-1 تنظیم دیوان..... -40
- 44
- 2-2-3-3 عقیل بن ابیطالب در عصر خلافت عثمان(23-35ه)..... -44
- 46
- 2-2-3-3-1 همراهی با امام علی و بدرقه ابوذر..... 47
- 2-2-3-3-2 دفاع از امام علی (ع) در برخورد با ولید..... -47
- 50
- 2-2-3-4 عقیل در عصر خلافت امام علی (ع)(35-40ه).....
- 39.....
- 2-2-3-4-1 درخواست کمک مالی بیشتر از امام..... 39

40.....	2-2-3-4-2 هجرت عقيل به شام.....	44
44.....	2-3 مقام علمى عقيل بن ابىطالب.....	
46-44.....	2-3-1 جايگاه عقيل در علم انساب.....	
47.....	2-3-2 مقام و منزلت روايى عقيل.....	
47.....	2-4 وفات عقيل بن ابىطالب.....	
فصل سوم: معرفى شخصيت هاى شاخص خاندان عقيل.....		
51.....		
53-52.....	3-1 مسلم بن عقيل.....	
54.....	3-1-1 عبدالله بن مسلم بن عقيل.....	
55.....	3-1-2 محمد بن مسلم بن عقيل.....	
55.....	3-2 جعفر بن عقيل بن ابىطالب.....	
55.....	3-3 ابوسعيد بن عقيل.....	
56.....	3-3-1 محمد بن ابوسعيد بن عقيل.....	
56.....	3-4 عبدالله اكبر بن عقيل.....	
56.....	3-5 محمد بن عبدالله بن ابىطالب.....	
57.....	3-5-1 عبدالله بن محمد بن عقيل.....	
58.....	3-5-1-1 عبدالرحمن بن عقيل.....	
59.....	3-5-1-1-1 على بن عقيل بن ابىطالب.....	
57.....	3-5-1-1-1-1 محمد بن عقيل بن ابىطالب.....	
58.....	3-5-1-1-1-1 عبدالله بن محمد.....	
59.....	3-5-2 محمد بن عبدالله.....	

- 60.....3-5-2-1 عقيل بن محمد
- 60.....3-5-3 عبدالله بن عقيل
- 61.....3-6 عقيل بن عبدالله
- 61.....3-7 قاسم بن زيد
- 61.....3-8 على بن الحسين
- 62.....3-9 احمد بن عبدالله
- 63.....3-10 عبدالله بن عقيل
- 63.....3-11 احمد بن عبدالله بن محمد بن عقيل
- 63.....3-12 جعفر بن عبدالله
- 64.....3-12-1 جعفر بن قاسم
- 64.....3-12-2 محمد بن قاسم
- 64.....3-13 محمد بن عبدالله بن قاسم
- 64.....3-14 ابوبكر بن محمد بن قاسم
- 64.....3-15 مسلم بن احمد بن محمد بن مسلم
- 65.....3-16 محمد بن مسلم بن عقيل بن محمد
- 65.....3-17 عبدالله بن حسين بن محمد
- 65.....3-18 عيسى الاوقص بن عبدالله بن مسلم
- 66.....3-19 عباس بن عيسى الاوقص بن عبدالله
- 66.....3-20 عبدالله بن حسين بن محمد
- 66.....3-21 عيسى بن زيد بن عيسى بن زيد بن عبدالله
- 66.....3-22 زيد بن عيسى بن زيد بن عبدالله

- 67.....3-23 امير همام بن جعفر بن اسماعيل.....
- 67.....3-24 حسين بن قمن بن محمد بن عبدالله.....
- 68.....3-25 رمله بنت عقيل.....
- 68.....3-26 محمد بن عمر بن حسن بن علي.....
- 69.....3-27 اسماء بنت عقيل.....
- 69.....3-27-1 محمد بن عمر بن علي بن ابيطالب.....
- 69.....3-27-1-1 جعفر بن محمد بن عمر.....
- 70.....3-27-1-2 عبدالله بن محمد بن عمر.....
- 70.....3-27-2-1 يحيى بن عبدالله بن محمد.....
- 70.....3-27-2-2 محمد بن عبدالله بن محمد.....
- 71.....3-27-2-3 احمد بن عبدالله بن محمد.....
- 71.....3-27-2-3-1 حمزه بن احمد بن عبدالله.....
- 71.....3-27-2-4 عيسى بن عبدالله بن محمد.....
- 72.....3-27-2-4-1 احمد بن عيسى بن عبدالله.....
- 72.....3-28 عبیدالله بن محمد.....
- 72.....3-29 زينب بنت عقيل.....
- 73.....3-30 عمر بن محمد بن عمر بن محمد.....
- 73.....3-31 عقيلي.....
- 73.....3-32 فضل بن قاسم العقيلي.....

فصل چهارم: بررسی عملکرد علمی خاندان عقيل

- 75.....4-1 تسلط خاندان عقيل بر علم انساب.....

- 75.....4-1-1 احمد بن عبدالله بن محمد بن عقيل
- 76.....4-1-2 محمد بن عبدالله بن محمد بن عقيل
- 76.....4-1-3 احمد بن عبدالله بن محمد بن عمر
- 76.....4-1-4 عيسى بن عبدالله بن محمد
- 76.....4-1-4-1 احمد بن عيسى بن عبدالله
- 77.....4-1-5 عبدالله بن عقيل بن محمد
- 77.....4-1-5-1 ابو جعفر عبدالله بن عقيل بن عبدالله
- 78.....4-1-6 احمد بن عبدالله بن عقيل
- 78.....4-1-7 عقيل بن عبدالله بن عقيل
- 78.....4-1-8 جعفر بن عبدالله بن عقيل
- 78.....4-1-9 حمزه اسماك بن احمد بن عبدالله
- 79.....4-1-10 حسين بن قمن بن محمد
- 79.....4-1-11 عمر بن علي بن الحسين
- 79.....4-2 تسلط خاندان عقيل بر علم فقه
- 79.....4-2-1 عبدالله بن محمد بن عقيل
- 80.....4-2-2 عبدالله بن عبدالرحمن بن محمد
- 80.....4-2-3 عيسى بن عبدالله بن محمد بن عمر
- 81.....4-2-3-1 احمد بن عيسى بن عبدالله
- 81.....4-2-4 عبدالله بن حسين بن محمد بن مسلم
- 81.....4-2-5 علي بن حسين بن حيدر
- 81.....4-2-6 قاسم بن محمد بن عبدالله

- 82.....4-2-7 ابوالحسن عيسى بن زيد
- 82.....4-2-8 عمر بن محمد بن عمر بن محمد
- 82.....4-3 تسلط خاندان عقيل بر علم ادب
- 82.....4-3-1 رمله بنت عقيل
- 83.....4-3-2 اسماء بنت عقيل
- 84.....4-3-3 زينب بنت عقيل
- 84.....4-3-4 عيسى بن عبدالله بن محمد
- 85.....4-3-4-1 احمد بن عيسى بن عبدالله
- 85.....4-3-5 على اكبر ابى ابراهيم بن عبيدالله
- 85.....4-3-6 ابوالقاسم مسلم بن احمد بن محمد
- 86.....4-3-7 على بن الحسين بن حيدر
- 86.....4-3-8 قاسم بن محمد بن عبدالله
- 86.....4-3-9 عيسى بن زيد بن عيسى
- 87.....4-3-10 ابوالحسن العقيلي
- 87.....4-4 تسلط خاندان عقيل بر علم حديث
- 87.....4-4-1 محمد بن عقيل بن ابيطالب
- 88-87.....4-4-1-1 عبدالله بن محمد بن عقيل
- 89.....4-4-2 عمر بن محمد بن عمر بن على
- 89.....4-4-3 عبيدالله بن محمد بن عمر بن على
- 89.....4-4-4 عيسى بن عبدالله بن محمد
- 89.....4-4-4-1 احمد بن عيسى بن عبدالله

90	4-4-5 عقيل بن محمد بن عبدالله.....
90	4-4-6 احمد بن عبدالله بن محمد.....
91	4-4-7 قاسم بن محمد بن عب.....
91	4-4-8 عقيل بن عبدالله بن عقيل.....
91	4-4-9 محمد بن عبدالله بن قاسم.....
91	4-4-10 عمر بن علي بن الحسين.....
91	4-4-11 ابوبكر محمد بن قاسم.....
92	4-4-12 ابو محمد جعفر بن عقيل.....
92	4-4-13 فضل بن قاسم العقيلي.....
92	4-4-14 ابوجعفر محمد بن عمرو العقيلي.....
92	4-5 تسلط خاندان عقيل بر علم طب.....
92	عمر بن علي بن الحسين.....
93	جدول شماره(1) عملکرد علمی خاندان عقيل بن ابیطالب.....
93	نتیجه.....

فصل پنجم: عملکرد سیاسی خاندان عقيل بن ابیطالب

100	5-1 عملکرد سیاسی خاندان عقيل در عصر بنی امیه.....
100	5-1-1 عملکرد سیاسی مسلم بن عقيل.....
100	5-1-1-1 دوران خلافت عمر.....
100	5-1-1-1-1 شرکت در فتح بهنسا.....
101	5-1-1-2 دوران خلافت امام علي (ع).....
102	5-1-1-3 دوران امام مجتبی(ع).....

- 102.....(ع) دوران امام حسین 5-1-1-4
- 104-103.....سفارت مسلم بن عقيل در كوفه 5-1-1-4-1
- 109-105.....شهادت مسلم بن عقيل 5-1-1-4-2
- 109.....عملکرد سياسی علی بن عقيل 5-1-2
- 110.....شرکت در فتح بهنساء 5-1-2-1
- 110.....همراهی با امام حسين (ع) 5-1-2-2
- 110.....عملکرد سياسی عبدالله اکبر بن عقيل 5-1-3
- 110.....عملکرد سياسی عبدالله اکبر بن عقيل 5-1-4
- 110.....عملکرد سياسی محمد بن عقيل 5-1-5
- 111.....عملکرد سياسی عبدالرحمن بن عقيل 5-1-6
- 111.....عملکرد سياسی جعفر بن عقيل 5-1-7
- 111.....شرکت در فتح بهنساء 5-1-7-1
- 111.....همراهی با امام حسين (ع) 5-1-7-2
- 112.....ابوسعید بن عقيل 5-1-8
- 112.....عملکرد سياسی رمله بنت عقيل 5-1-9
- 112.....عملکرد سياسی زينب بنت 5-1-10
- 113.....عملکرد سياسی أسماء يل 5-1-11
- 113.....عملکرد سياسی عبدالله بن مسلم 5-1-12
- 116.....عملکرد سياسی محمد بن مسلم 5-1-13
- 116.....همراهی با امام حسين (ع) 5-1-13-1
- 114.....دو طفلان مسلم 5-1-14

115.....15-1-5 عملکرد سیاسی محمد بن ابی سعید.....

115.....16-1-5 عملکرد سیاسی جعفر بن محمد.....

2-5 عملکرد سیاسی خاندان عقیل در عصر خلافت عباسی

116.....1-2-5 عملکرد سیاسی خاندان عقیل در عصر اول عباسی.....

116.....1-1-2-5 عملکرد سیاسی عبدالله بن محمد.....

116.....1-1-1-2-5 همراهی با امام صادق(ع) و اتخاذ سیاست تقیه.....

117.....2-2-1-5 عملکرد سیاسی احمد بن عبدالله.....

117.....1-2-2-5 همراهی با امام حسین(ع).....

117.....3-2-1-5 عملکرد سیاسی یحیی بن عبدالله بن محمد.....

117.....1-3-2-5 همراهی با امام موسی کاظم و اتخاذ سیاست تقیه.....

118.....4-2-1-5 عملکرد سیاسی عقیلی.....

119.....2-2-5 عملکرد سیاسی خاندان عقیل در عصر دوم عباسی.....

119.....1-2-2-5 عملکرد سیاسی عباس بن عیسی الاوقص.....

121-120.....3-2-2-5 عملکرد سیاسی زید بن عیسی.....

122.....4-2-2-5 عملکرد سیاسی احمد بن حسن بن علی.....

122.....5-2-2-5 عملکرد سیاسی علی بن زید.....

122.....6-2-2-5 عملکرد سیاسی علی بن یحیی.....

122.....7-2-2-5 عملکرد سیاسی احمد بن عبدالله.....

122.....8-2-2-5 عملکرد سیاسی قاسم بن زید بن حسن.....

122.....9-2-2-5 عملکرد سیاسی احمد بن حسن بن علی.....

- 123.....عملکرد سیاسی زید بن عیسی.....5-2-2-10
- 123.....عملکرد سیاسی احمد بن عیسی.....5-2-2-11
- 124.....عملکرد سیاسی همام بن جعفر.....5-2-2-12
- 127-125.....جدول.....5-2-2-13
- 127.....نتیجه.....5-2-2-14
- 128.....نتیجه گیری.....5-2-2-14-1

پیوست ها

فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

بررسی نقش سیاسی و علمی خاندان عقیل تا پایان قرن چهارم هجری مستلزم مراجعه به کتبی می باشد که دربرگیرنده اطلاعاتی در رابطه با رجال این خاندان می باشد. برای نیل به این هدف نگارنده با مراجعه به منابع مختلف تاریخی، روایی، طبقات، رجالی و انساب و... به شناسایی و معرفی شخصیت های شاخص این خاندان پرداخته است. اختصار گزارش های منابع رجالی و همچنین تکرار آنها در کتب مختلف، شباهت اسامی شخصیت ها به یکدیگر و متناقض بودن برخی روایات تاریخی در منابع از جمله مشکلاتی است که نگارنده در استفاده از کتب رجالی با آن روبرو بوده است همچنین از آنجا که منابع تاریخی توجه چندانی به معرفی شخصیت های تاریخی مورد نظر نکرده اند، مراجعه به کتب رجالی، طبقات، تواریخ محلی و انساب بیشتر احساس می شد، لذا متن عربی و حجم سنگین کتب مذکور از مهمترین مشکلاتی بوده که در پیشرفت سریع کار خلل ایجاد می کرد به خصوص اینکه در بعضی موارد نیز مراجعه به افراد متخصص در این زمینه لازم و ضروری می نمود.

طراحی جداول و نمودار ها از دیگر مواردی است که وقت قابل توجهی را به خود اختصاص داد. لازم به ذکر است که به دلیل کم بودن اطلاعات مورد نظر نگارنده ناچار به مراجعه به کتابخانه های مختلف

دانشگاه تهران، از جمله دانشکده الهیات دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و تخصصی گروه تاریخ دانشگاه الزهراء، کتابخانه ملی و پژوهشکده علوم انسانی بوده است.

در نهایت بر خود فرض می دانم از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر ولوی که پیوسته در امر راهنمایی رساله از توجه و عنایتشان بهره مند بوده و همواره در مشکلات گره گشا و راهنمایم بوده اند صمیمانه تشکر و سپاسگذاری کنم و برایشان آرزوی سلامتی و سربلندی در همه مراحل زندگی میکنم. همچنین از زحمات سرکار خانم دکتر بختیاری که قبول زحمت نموده و مشاوره این رساله را پذیرفتند قدردانی نمایم. همچنین از مسئولین محترم کتابخانه ها خصوصا کتابخانه های تخصصی دانشگاه الزهراء کمال تشکر را دارم که با فراهم نمودن کتب مورد نیاز مرا در انجام این امر یاری نمودند.

مقدمه

با ظهور اسلام و شکل گیری حکومت اسلامی، تمدن اسلامی نیز رو به رشد نهاد. آنچه در این روند مؤثر واقع شد ظهور خاندان های فرهیخته و دانش دوستی می باشد که نقش بسیار مهمی در حفظ و انتقال علوم مختلف و میراث فکری جامعه خود داشتند. از طرفی این خاندان ها پیوسته در صحنه سیاست حضور داشته و در جریانات سیاسی عصر خود نقش مؤثر داشته اند.

به این ترتیب بررسی جایگاه علمی و سیاسی هر کدام از این خاندان ها و نقش ایشان در تاریخ و تأثیری که بر تحولات فکری و سیاسی جامعه داشته اند حائز اهمیت بسیار است.

متأسفانه تا کنون مورخان و محققان به این مهم کمتر توجه کرده اند. سعی نگارنده در این پژوهش بر این قرار است که برای نشان دادن نقش خاندان ها در تاریخ به بررسی جایگاه علمی و سیاسی خاندان عقیل به عنوان یکی از خاندان های اسلامی بپردازد. این خاندان از قرن اول تا اواخر قرن چهارم هجری در عرصه حدیث، انساب و فقه و... تاثیر گذاشتند.

فصل اول
مبانی پژوهش

1-1- طرح مسئله

حضور خاندان‌های مسلمان در طول تاریخ اسلام و نقش ایشان در زمینه‌های مختلف سیاسی و علمی گویای این مسئله مهم می‌باشد که آنان پیوسته در روند شکل‌گیری جریان‌های سیاسی تأثیرگذار بوده و در صحنه مبارزات سیاسی حضور داشته‌اند. این خاندان‌ها همچنین در رشد و توسعه افکار و اندیشه‌های علمی عصر خویش مؤثر بوده و نقش مهمی را در تداوم حیات علمی و انتقال آموزه‌های اسلامی به نسل‌های بعد داشته‌اند.

بررسی جایگاه خاندان عقیل از این جهت حائز اهمیت است که؛ خاندان مذکور در قرن یک هجری، نقش مهمی را به لحاظ سیاسی که مبتنی بر ستیز با حاکمیت سیاسی بوده، ایفا نموده‌اند. به همین دلیل شناسایی نوع عملکرد سیاسی این خاندان در قرون بعد موضوع مهمی است که نیازمند بررسی و پژوهش بوده است. از طرفی نقش فعال خاندان‌ها در تاریخ اسلام و تأثیر ایشان در پیدایش و شکل‌گیری تمدن اسلامی که در برگزیده علوم عقلی و نقلی می‌باشد، مؤید این موضوع است که خاندان عقیل نیز همانند سایر خاندان‌ها از این واقعیت مستثنی نبوده و بی‌شک در شکل‌گیری و تداوم حیات علمی، در قرون بعد نقش مؤثری داشته‌اند.

ناشناخته بودن جایگاه علمی و سیاسی خاندان عقیل که تا حدودی از تیررس توجه پژوهشگران و محققان به دور بوده، به هیچ وجه نمی‌تواند به معنای بی‌اهمیت بودن این خاندان باشد؛ این مسئله مؤید این حقیقت است که، نسل عقیل نیز از علم و دانش بی‌بهره نبوده‌اند، چرا که؛ تعداد قابل توجهی از فقها، ادبا، نسابه‌ها و محدثان و ... از میان این خاندان برخاسته‌اند. افراد برجسته‌ای چون: عبدالله بن محمدبن عقیل، احمدبن عبدالله بن محمد، قاسم بن محمدبن عبدالله و ...

شناسایی و تبیین نقش علمی و سیاسی خاندان عقیل بن ابیطالب در گستره تاریخ اسلام از قرن اول تا پایان قرن چهارم هجری، از مواردی است که می‌توان به بررسی و تحقیق در آن پرداخت.

2-1 پرسش‌های پژوهش

در بررسی جایگاه علمی و سیاسی خاندان عقیل بن ابیطالب در تاریخ اسلام پرسش‌هایی وجود دارد که پاسخ‌گویی به آن با تأمل و دقت در منابع از اهداف اصلی این پژوهش می‌باشد. ریشه‌یابی و غور در پرسش‌های زیر از مهم‌ترین محورهایی است که نگاه نگارنده را به خود معطوف داشته است.

1. خاندان عقیل بن ابیطالب در کدام‌یک از قلمروهای علمی (عقلی و نقلی) دنیای اسلام تا پایان قرن چهارم هجری نقش‌آفرینی کردند؟

2. رویکرد خاندان عقیل بن ابیطالب نسبت به حاکمیت سیاسی جامعه اسلامی (همراهی و ستیز) تا پایان قرن چهارم هجری چگونه بوده است؟

3-1 فرضیات پژوهش

1. خاندان عقیل بن ابیطالب در حوزه علوم نقلی در جهان اسلام نقش مؤثرتری داشتند.

2. رویکرد اصلی حاکم بر فعالیت سیاسی خاندان عقیل بن ابیطالب تا پایان قرن چهارم هجری همراهی با حکومت می‌باشد.

4-1 واژگان پژوهش

خاندان «dynasty»

واژه خاندان در معانی مختلفی چون: خانواده، دودمان، تبار، خیل خانه، قبیله، نسل، اهل بیت، پاک‌نژاد و صاحب‌خانه می‌باشد.¹ واژه «آل» معادل عربی واژه «خاندان» می‌باشد که به معنی اهل و عیال، اهل بیت و پیروان و ... است.² این معنی در برخی از سوره‌های قرآن نیز مشهود است مانند: «آل عمران»³ خویشاوندان، دودمان، بازماندگان، تبار و قبیله از دیگر معانی این واژه عربی محسوب می‌شوند.⁴ با توجه به آنچه گفته شد؛ مقصود از واژه «خاندان» خویشان و بستگان نسبی فرد به طور اخص می‌باشد و مراد از خاندان عقیل، بستگان نسبی عقیل به طور اخص، فرزندان و فرزندزادگان او می‌باشند که به نظر می‌رسد از قرن اول هجری تا پایان قرن چهارم هجری در فعالیت‌های علمی و سیاسی نقش داشتند.

نقش سیاسی "Political role"

نقش عنوانی است که با آن جایگاه و الگوهای رفتاری شخص در بین جامعه تعیین می‌گردد. و به رفتاری اطلاق می‌شود که از فردی که پایگاه معینی را احراز کرده، سر می‌زند.⁵ در اینجا منظور از واژه «نقش»، اعمال و رفتاری است که شخص در جهت دستیابی به هدفی خاص در طی زندگی اجتماعی

1. علی‌اکبر نفیسی (ناظم‌الاطباء) (بی تا)، «فرهنگ نفیسی»، کتاب‌فروشی خیام، بی‌جا، ج 2، ص 1318؛ علی‌اکبر دهخدا، «لغت‌نامه»، زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران، دانشگاه تهران، 1377، ج 6، ص 9418.

2. همان، ج 2، ص 152، ابن منظور، لسان العرب، تصحیح امین و محمد عبدالوهاب و محمدصادق العبیدی، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، 1416 ق/ 199 م، ج 2، ص 268.

3. سوره آل عمران، آیه 33؛ سوره بقره، آیه 7.

4. لغت‌نامه دهخدا، ج 2، ص 152.

5. بروس کوئن، «مبانی جامعه‌شناسی»، ترجمه و اقتباس غلامعباس توسلی، دکتر رضا فاضل، سیمیا، بی‌جا، 1389، ص 306.